

'De fraaiste en kostbaarste Fabriek van de geheele Provincie'. Zo typeerde de 'Tegenwoordige Staat van Friesland' in 1786 het fabriekscomplex rond de molen 'De Jonge Fenix' aan het Zuidvliet op de plaats van het tegenwoordige appartementsgebouw 'Frisia State'. De fraaie molen vormde het hart van een conglomeraat van bedrijven, waartoe naast een eek- of runmolen (een uit eikschors gewonnen looistof), een cementmolen, een plaatslijperij, een zoutkeet, zeepziederij en looierij behoorden.

Nijverheid aan het Leeuwarder Vliet

quotisatiekohier

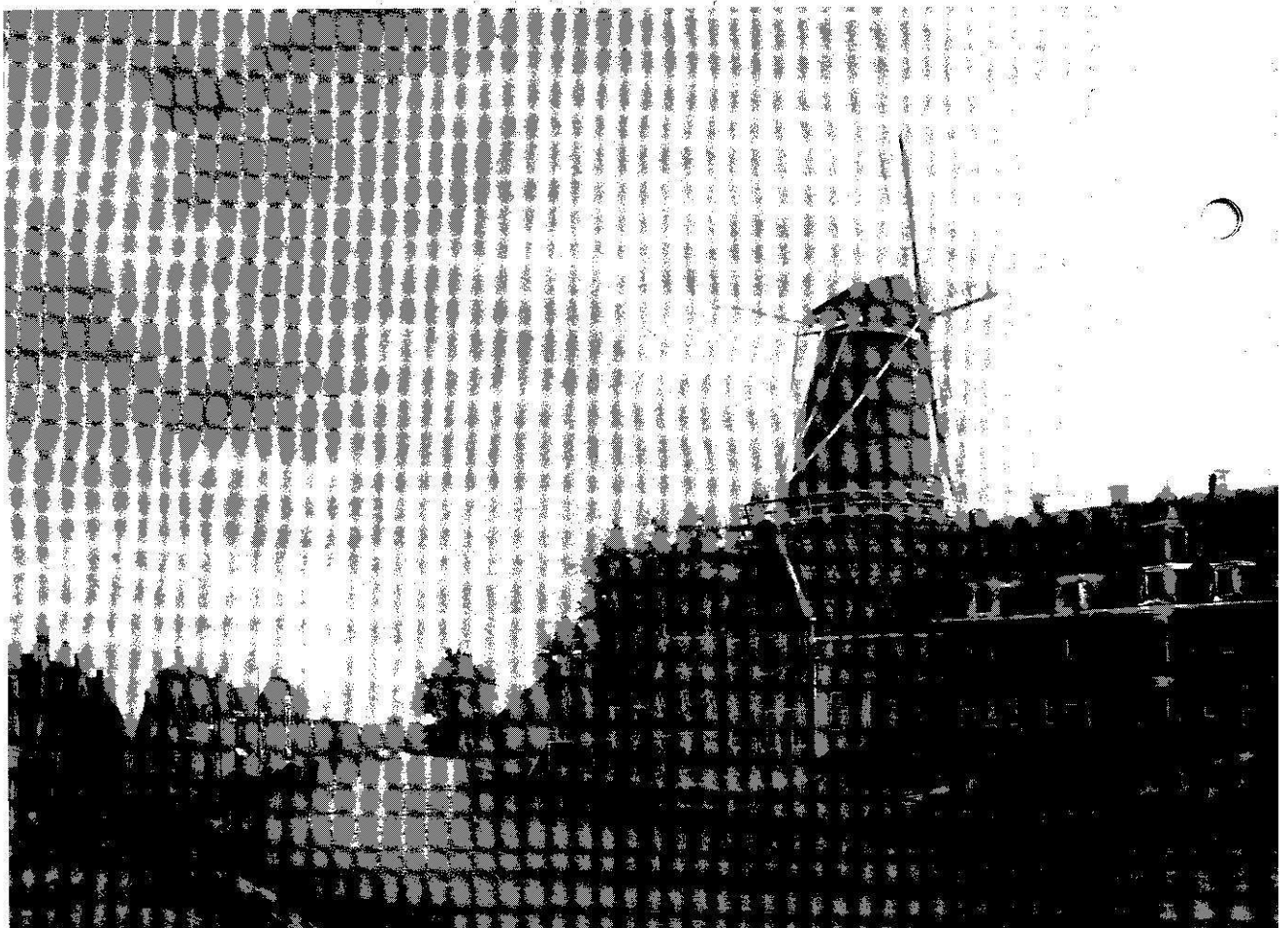
Die molen heette niet voor niets 'De Jonge Fenix'! Tot twee keer toe was de eigenaar ervan een molen kwijtgeraakt aan de rode haan. Die eigenaar was Pieter Luitjens van der Meulen, volgens Eekhoff, aan wie wij een deel van de gegevens ontleen, omstreeks 1720 in het Zuidoost-Friese Donkerbroek geboren.

Deze Pieter Luitjens werd in 1752 als burger van Leeuwarden ingeschreven. Hij moet echter al eerder in Leeuwarden hebben gewoond, want in de Quotisatiekohieren (belastingboeken) van 1749

staat hij aan het Zuidvliet als eekmolenaar vermeld. Naast twee volwassenen telde het gezin drie kinderen. Deze Pieter was voor het niet geringe bedrag van 44 Caroliguldens en 15 stuivers aangeslagen.

Het molenaarsbedrijf dreef Pieter met zijn broer Harmanus, met wie hij op 28 januari 1752 blijkens de Proclamatieboeken van de stad Leeuwarden (deel 1752-1754) 'een huijsinghe, schuire Bomen ende Plantagie (tuin) sampt somerhuis cum annexis met de geregte helfte (de broers deelden voor de helft - M.S.) kocht, mitsgaders alle 't gene van de affge-

de Jonge Fenix

brande Eekmolen is overgebleven'. Dit alles 'staende ende gelegen, op de Suidkant Vliet'. Naast een aantal andere voorwaarden vermeldt het Proclamatieboek de prijs die ervoor moest worden neergeteld, nl. 1196 Caroliguldens, te betalen aan de vorige eigenaar Roeloff Arends Smits. Deze Smits was blijkens het Quotiesatiekohier 'redelijk begoedigd', in goede doen zouden we tegenwoordig zeggen, hetgeen ook blijkt uit zijn aanslag: 71 Caroliguldens en 17 stuivers. Op 8 september 1752 treffen we zijn naam wederom aan in het Proclamatieboek, ditmaal als koper – voor de som van 564 Car. guldens van 'een hovinge en somerhuis Bomen en Plantagie aan de Loijerije op de Noordzijde van het Vliet'. Daar woonde hij trouwens al, zodat het zeer wel mogelijk is dat hij zijn gerechtigheid met deze aankoop heeft uitgebreid. We moeten niet vergeten dat ondanks het industrieel-ambachtelijke karakter van

het Vliet, direkt achter de bebouwing het vrije veld begon, zodat het wonen in een landelijke omgeving alleszins aantrekkelijke kanten had, vergelijkbaar met Schilkampen vóór 1980.

'menichte van huysen'

De nijvere buitenbuurt 'Het Vliet' ontleende zijn naam aan het gelijknamige riviertje. In 1511 werd de buurt voor het eerst vermeld als 'bij dat Fleet'. In 1541 is er sprake van een korenmolen op het Zuidvliet en in de Beneficiaalboeken van 1543 kwam de naam Vliet herhaaldelijk voor. Op de kaart die Jacob van Deventer, de geograaf van koning Filips II, omstreeks 1560 van de stad Leeuwarden en haar naaste omgeving tekende zien we reeds een lang bebouwingsslint langs het riviertje. Er werd druk gewoond en gewerkt, ondanks en dankzij de nabijheid van de stad. De bestuurders van

de stad konden het maar moeilijk verkroppen dat onder de rook van hun stad een buitenbuurt verrees. In 1515 nog had een privilege van de stadhouder bepaald dat niemand zonder zijn toestemming buiten de stad mocht bouwen, maar het verbod bleek ondanks herhaalde vernieuwingen een dode letter. Immers de zware gildebepalingen die voor de ambachtslieden binnen de stadsgrachten wel golden, konden door vestiging er buiten worden omzeild. De bevolking groeide dan ook gestaag. Afgaande op de Schoorsteentelling van 1606 moet de buurt destijds al circa 400 inwoners hebben geteld, een aantal dat in de daaropvolgende jaren bleef doorgroeien. In 1664 schreef Schotanus er in zijn 'Beschryvinge van de Heerlykheydt van Frieslandt' het volgende over: "de voorsteden (Oldegalilleeën, Camstraburen e.d.) en 't Vliet konnen wel een tamelijcke Stadt in menichte van

huysen uytmaecken". Industriemolens van velerlei soort, scheepshellingen en andere vervuilende bedrijven als leerlooierijen vonden er hun plaats. Maar de stad bleef tegenwerken. Nog in 1625 bepaalde de Raad dat bij een eventuele belegering alles buiten de stadgrachten tegen de vlakke moest om een vrij schootsveld te hebben. Toch kon men er niet omheen dat bepaalde activiteiten niet in de oude stad thuishoorden. In oktober 1631 verbood de Raad bijvoorbeeld de bouw van molens in de stad uit angst voor brandgevaar. Wel mocht men op de stadswallen bouwen, mits men toestemming van de Raad had. In feite werd daarmee dus impliciet het bestaansrecht van de buitenbuurten erkend. Met tegenzin stond het stadsbestuur in 1656 toe dat er aan het einde van de Tuinen een poort met ophaalbrug kwam.

Volgens onze berekeningen telde het Vliet in 1749 ongeveer 1450 inwoners, een aantal dat in de tweede helft van de achttiende eeuw nog fors aanwies, tot een totaal van 1925 inwoners. Toen ook verzezen aan het begin van het Zuidvliet een aantal forse pakhuizen, die tegenwoordig binnen de grenzen van het als monument beschermde, stadsgezicht van de Leeuwarder binnenstad zijn getrokken.

grootindustriëel

Terug naar de Van der Meulens. Die vonden in de uit de as herren 'Fenix' voldoende ruimte voor een gedenksteen met de volgende tekst:

Rees de fenix uit de kolen
En des Vaders assche weer
So doet ook dees nieuwe molen
Twee verslond hier 't vuur weleer

Siet gij dus uit steen formeeren
Die den Eek en duwesteen
Doet tot nutte stof verkeerren
Tot de dienst van ydereen

's Hemels hand die dekk' voortaan
dit Gestigt so lang 't sal staan.

Op zijn terrein liet Pieter Luitjens een aantal woningen voor zijn personeel bouwen, die hij niet geheel zonder trots Pietersburen noemde. Het bedrijf breidde zich gestaag uit met onder andere een zeepziederij en een leerlooierij, waar naderhand veertig personeelsleden werkten. Volgens Eekhoff was het vooral de leerlooierij die hem geen windeieren legde. De telkenmale de kop opstekende veepst maakte dat er veel runde-

ren moesten worden afgemaakt, waardoor Van der Meulen verzeerd was van een constante aanvoer van goedkope grondstoffen. Ook de verwerking van suiker en meekrap en de overzeese handel behoorden tot de activiteiten van deze eerste 'grootindustriële' van Friesland. Na zijn dood gingen de meeste bedrijvigheden teloor, maar er bleef wel een oliemolen, dezelfde Jonge Fenix, op deze plek in bedrijf. Die was aan het begin van de 20e eeuw in handen van E. Hekman, olieslager, die in het Adresboek van 1906/7 als wonend op het Zuidvliet 404 vermeld stond. Zijn telefoonnummer: 139! Omstreeks de Eerste Wereldoorlog werd de molen afgebroken, maar de gedenksteen bleef. Hij kreeg een plaatsje in een muur aan de Pijlsteeg in het noorden van de Leeuwarder binnenstad. Op de plek van de molen verrees de Machinefabriek Friesland.

nijver karakter

Het gemengde woon/werkaspect aan het Vliet bleef ook in de negentiende en twintigste eeuw gehandhaafd. Iets ten oosten van het complex van Van der Meulen verrees in de negentiende eeuw, op de plaats van het huidige bedrijf van Bolman Woningtextiel, het buiten Welgelegen. Eigenaar-bewoner ervan was de bekende mr. Jacob Dirks (1811-1892), jurist en ondernemer. In die eerste hoedanigheid was hij van 1848-1866 lid van de Tweede Kamer voor het district Leeuwarden en van 1869 tot aan zijn dood zat hij in de Gemeenteraad. In die laatste hoedanigheid was hij de eigenaar van een tichelwerk dat zich tegenover zijn buiten aan het Noordvliet bevond. Spoedig na zijn dood, in 1894, werden de ovens afgebroken en verrees hier een reeks woningen aan een straat die naar het vroegere bedrijf Tichelstraat werd genoemd. Ook deze huizen moesten (omstreeks 1970) plaatsmaken voor andere activiteiten. Na enige jaren braak te hebben gelegen kwam er wederom een bedrijf op deze plek, ditmaal Glashandel Boelens. Het nijvere karakter van het Vliet zal ondanks de betreurenswaardige demping van dit karakteristieke water wel nooit helemaal verdwijnen. De sfeer langs de brede asfaltbaan die ervoor in de plaats kwam behoort daarentegen helaas voorgoed tot het verleden.